РУМУНИ У СРБИЈИ
ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДЕ КНЕЗА МИЛОША
(1815—1839)*)

Раширеност Румуна у Србији за владе Кнеза Милоша. - Бројно стање. -- Старина Румуна у Србији. — Зло стање Румуна у Румунији. — Расељавање сбог тога на све стране, па и у Србију. — Досељавање Римуна у Србију под Кнезом Милошом. — Румунски свештеници у Србији — Кнез Милош и Румуни у Србији.

После Срба у Србији Кнеза Милоша било је највише Румуна. Они су и онда становали, у главноме, у она четири округа североисточне Србије, у којима и данас станују. Сем тога било их је нешто и у Смедеревском Округу. 1838 године помињу се у селу Куличу,[1]) где их и сад има неколико душа, на прагу да се са свим посрбе; 1831 и 1836 године помињу се и у Смедереву.[1])

Број Румуна у Србији за владе Кнеза Милоша не да се одредити, јер су били исте вере са Србима, те су од стране власти увек сматрани као равноправни са њима, и нигде бројно нису од њих издвајани.

Румуни Србије нису давнашњи њени становници. Неки су румунски писци хтели извести њихово порекло од старих римских колониста, некадашњих становника Балканског Полуострва. За такво тврђење нема никаквих доказа. Последњи остаци романског становништва ишчезли су са земљишта

*) Одломак од већега рада о приликама у Србији за време прве владе Кнеза Милоша.

[1]) 10 јула 1838, № 34, писмо Симе Радојковића Кнезу Милошу.

[2]) 9 јула 1831 пише Суд Нахије Смедеревске Кнезу Милошу: „Овдашњи Власи, ловећи загажњом рибу по Дунаву....“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска). У списку „лица, која су из подрума кнежевског вино узимала“, од 12 дец. 1836, налази се и „Коста Стаматов, Влах из Смедерева“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска).

Србије још у XV веку. Румуни Источне Србије су скорашњи досељеници из Румуније — *Царани* (Taraňi, тако названи по Tara или Tara Rumuneasca = Земља или Земља Румунска, Румунија), или из Баната — *Унгуреани* (Ungureani = Угри, Угарски Румуни). Услед мешања једних и других, на земљишту Србије, првобитно је значење речи Царан и Унгуреан, у у колико су се очувале, знатно измењено, те данас више значе: Царан — равничар, Крајинац, а Унгуреан — планинац.

Земљиште, које су Румуни у Србији заузели, било је пре њиховог доласка само српско. Оно је било саставни део старе српске државе. На њему су стари српски манастири: Горњак (задужбина Кнеза Лазара), Манасија (задужбина Стефана Лазаревића), Туман, Буково, Витовница, Манастирица, Вратна. На њему су били знатни српски рудници, који се још и данас помињу у народним песмама или иначе у традицији, или им се успомена чува у географским називима (Рудна Глава, Златово, Мајдан Кучајна, Шашка [реч изведена од немачких рудара Саса, који су радили у српским рудницима], Тимок, „знатни поток“ српских народних песама и тако даље). Сва стара гробља из времена пре досељавања Румуна само су српска. Сви натписи на гробном камењу само су српски и односе се само на Србе.

Досељавајући се Румуни су у Србији затекли Србе, било староседеоце, било нове досељенике из југозападних и јужних српских крајева. Да су Румуни дошли међу Србе најбоље се види из географских имена на земљишту, које су заузели. Она су сва српска — и за области: Крајина, Кључ, Пореч, Црна Река, Звижд, Пек, Стиг, Млава; и за планине: Црни Врх, Сто, Мироч, Велики Крш, Лесковик; и за реке: Поречка Река, Црна Река, Кривовирски Тимок, Пек; и готово[1]) за сва села: Брестовац, Бор, Дубока, Ракова Бара, Бољетин, Кобишница, Црнајка, Манастирица, Топоница, Слатина, Каменица, Дубочани Врбица, Речица, Глоговац, Подвршка, Грабовица и тако даље. Најзад да су се Румуни доселили у чисто српске крајеве до-

[1]) Кад кажемо „готово“, то чинимо с тога, што има села, у којима живе Румуни и са турским именима: Табаковац, Џањево, Јакубовац, Мустапић. Само је неколико села са румунским именима (Валакоње, Клокочевац и још нека); али се за сва зна кад су постала и од чега им ej име изведено (Види: Тих. Р. Ђорђевић, Кроз наше Румуне, Београд 1906, страна 25).

казује и локална традиција, која је везана за поједина места, и коју приповедају и Срби и Румуни. Она се односи само на српске историјске личности и српске историјске догађаје. Традиција о манастиру Горњаку у вези је са Кнезом Лазаром,[1] о манастиру Туману и Милошевој Кули у Поречу са Милошем Обилићем,[2] о селу Шетоњу са Кнегињом Милицом,[3] о планини Мирочу са Краљевићем Марком и Милошем Обилићем[4]), о селу Изварици са Косовском Битком[5]) и тако даље. О румунским историјским личностима и догађајима не знају ништа ни Срби ни Румуни у североисточној Србији. У осталом о своме скорашњем доласку знају и сами Румуни Србије. Свака породица има своју традицију о томе Сви знају да су досељеници и сви знају откуда су дошли. Многи знају тачно и села из којих су се доселили и рођаке, које су тамо оставили.

Услед злога стања под Турцима становници читавих области Србије били су принуђени да беже преко Саве и Дунава. Нарочито је много становништва североисточне Србије отишло из ње у другој половини XVII века. Плодне равнице око Дунава, Тимока и Мораве и планине у развођима тих река, пуне паше и шуме, нису могле остати пусте. Мало по мало ти су крајеви почели да се насељавају из југозападних и јужних српских области. Млазеви тих досељеника допрли су чак у данашњу западну Бугарску. У исто време, од прилике, падају и почетци насељавања Румуна из Румуније и Баната у североисточну Србију. Поред пустога земљишта, које их је мамило, Румуни из Румуније имали су и специјалних разлога да напуштају Румунију и да беже у Србију. Све до половине XIX века румунски су сељаци били робови бојара и свештенства, на чијим су имањима морали радити и проводити чемеран живот. Само је један део сељака био сопственик своје земље (mosneani) Али, мало по мало, најодвратнијим средствима успеше бојари и црква да постану власници готово целокупне имовине у Румунији. Ратови противу Пољака, Маџара, Турака и Татара, узајамни ратови између Влашке и

[1]) Т. Р. Ђорђевић, Кроз наше Румуне, стр. 88.
[2]) М. Ђ. Милићевић, Кнеж. Србија, стр. 956 и 1035.
[3]) Т. Р. Ђорђевић, Кроз наше Румуне, стр. 89.
[4]) Вук С. Караџић, Срп. нар. пјесме II. стр. 207—211.
[5]) Гласник Српског Географског Друштва I (1912) стр. 28.

Молдавије, неродне године, болештина и народна примитивност исцрпљивали су имовно стање слободних сељака и они су се морали задуживати. Како није било других зајмодаваца, сем бојера и калуђера, они, постепено, заједно са својим имањима, допадоше њихових руку, да се више никад не избаве. Зеленашким бојарима и калуђерима притицала је у помоћ и судска неправда. Од слободних су сељака тражене оригиналне тапије на имања, и ако се знало да су многа од њих постала сељачка својина по праву заузимања земљишта. Како сељаци нису могли показати тапија, били су отеривани са свога властитог земљишта. Онима који су имали тапија, оне су биле фалсификоване или отимане. Најзад, ако би слободан сељак и доспео до суда, он је на суду видео бојаре као судије. Често је тужилац и судија било једно исто лице. „У овом послу око отмице свештенство се наслањало на бојаре, а бојери на свештенике; замак и црква дељаху пљачку".[1])

Страшан је био положај румунских сељака на имањима бесних и немилосрдних бојара. Докле се у бојарским палатама пресипала раскош и водио најбаналнији живот, дотле су сељаци били убијени бедници, од чијег се описа човек мора грозити. Њихови су станови били мрачни бурдељи, са крововима који су једва нешто вирили изнад земљине површине, са прљавом унутрашношћу и без икаквог намештаја и посуђа.[2]) Један писац из почетка XIX века вели за кућу румунског сељака да је „права троглодитска пећина",[3]) а други чак из краја XIX века каже да „колиба афричког Негера боље задовољава потребе живота" од стана румунског сељака.[4]) И поред тешких радова, једина храна румунског сељака био је качамак (mamaliga). Бојари су их још и морално упропашћивали: алкохолним пићем, развратом и пороцима најгоре врсте. „То нису били ни ратови средњега века, ни упади Татара, који су се сваке године понављали, ни пустошење земље; — оно што је упропастило сељаке, жива рана, гангрена, која је подгризала срце и за време мира и за време рата, то су били бојари".[5])

[1]) E. Regnault, Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes. Paris 1855, стр. 293—295.

[2]) Ibidem 284.

[3]) W. Macmichael, Journal from Moscovy to Constantinople, London 1819, страна 105.

[4]) E. de Laveley, La Péninsule de Balkan. Paris 1888, t. II, стр. 310.

[5]) E. Regnault, Histoire politique et sociale, стр. 294.

Кад се свему овоме дода: тиранска влада румунских кнезова, безбожност цркве, велики државни намети, неправда и подмитљивост судска и злоупотребе најгоре врсте, тек се онда добија права слика положаја румунских сељака.

Све тобожње реформе и сви закони били су или без значаја, или су, што је било обичније, само погоршавали стање. После Закона од 5 августа 1746 године, који је имао да поправи сељачко стање, хиљадама је сељака напустило своје домове и одметнуло се у хајдуке. После Декрета од 1775, који је такође, тобож, поправио сељачко стање, десет хиљада је сељака отишло у планине да са оружјем у руци протестује противу злог положаја и неправде Овако очајно стање сељака узрок је и њиховом бежању из земље на све стране: у Трансилванију, Банат, Србију и Бугарску. Тек примера ради наводимо да је после Закона од 5 августа 1746 маса румунских сељака побегла и из Влашке и из Молдавије. Један попис становништва, извршен после ове тобожње реформе, нашао је у место ранијих 147.000 фамилија, које су плаћале данак у Влашкој и 112.000, које су плаћале данак у Молдавији, само 70.000 у Влашкој и 50.000 у Молдавији [1]) Расељавање из Влашке ишло је тако брзо и у таквим размера да је Порта, 1768 године, наложила кнезу Карлу Гики да забрани глобљење сељака. Поплашени кнез успео је, само великим обећањима, да један део сељака поврати, и то само за кратко време. Већ 1775 године емиграције се понова настављају у свима правцима. После Органичког Регуламента од 1831. год. хиљадама румунских сељака, немоћних да резистирају његовим тешким одредбама, потражило је уточишта ван своје земље. Сељаци из Молдавије одлазили су у Буковину, Бесарабију и Добруџу, а из Влашке у Трансилванију, Србију и Бугарску. У залуд су границе строго чуване, сељаци су налазили начина да умакну. Нарочито их је много бежало зими преко залеђеног Дунава [2])

Такви су узроци учинили да се, појединачно или у групама, у североисточну Србију населило доста румунског становништва. Оно се насељавало и за владе Кнеза Милоша и после тога. 1857 године пише И. Пчелар да су се Румуни Крајинског Округа доселили „нешто пре сто и шездесет го-

[1]) Ibidem 72.
[2]) Ibidem 319.

дина, а нешто и у овом столетију".[1]) Вајганд је нашао у Текији доста Румуна, који су рођени у Банату.[2]) И ја сам у својим путовањима по источној Србији наилазио на скоро досељене Румуне

Румунски су досељеници источној Србији давали, па јој још и сад дају, нешто румунски изглед, и поред тога што су долазили на чисто српско земљиште и у масу српскога живља

Пре но што пређемо на Румуне у држави Кнеза Милоша да напоменемо још и то да сви Румуни североисточне Србије нису Румуни по пореклу. Многи су од њихових предака били некада Срби, који су услед турске најезде, ратова и насиља пребегли у Румунију и источни Банат, тамо се румунизирали, па доцније, као Румуни, заједно са правим Румунима добегли у Србију. Примери да је становништво бежало испред Турака и њиховог зулума у Румунију, па се отуда враћало, нису непозната ствар.[3]) У многим румунским породицама у Србији очувала се традиција да су некад биле српске, да су од турског зулума пребегле преко Дунава, тамо међу Румунима заборавиле свој језик, па се као румунске вратиле у Србију, Неке и сад носе имена по својим српским претцима. Г. Ј. Цвијић вели да од тих фамилија има неких које „тврде да су с Косова"[4]) Сви Румуни Србије имају српске обичаје. Сви имају *славу*, која је специфично српски обичај и коју зову српском речи *празник* (praznic). На српско порекло Румуна у Србији упућује и српска историска традиција, која је међу њима очувана онако исто као и међу Србима. М. Ђ. Милићевић наводи нешто косовске традиције међу Румунима старог Црноречког Округа[5]) Даље они причају о старим српским историјским личностима: Краљевићу Марку, Милошу Обилићу, Старини Новаку, исто онако као и Срби

Пресељавања из Румуније у Србију и обратно била су за владе Кнеза Милоша са свим слободна.[6]) Из тих разлога

[1]) Гласник IX, стр. 201.

[2]) G. Weigand, Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens, Leipzig 1900, стр. 18.

[3]) E. Regnault, Histoire politique et sociale, стр. 319.

[4]) Насеља Српских Земаља I, стр. 189.

[5]) М. Ђ. Милићевић, Кнеж. Србија, стр. 922. И Г. Цвијић казује да Румуни у Србији „имају косовске историске традиције" (Насеља I, 189).

[6]) 7 маја 1839, И№ 174 Попечитељство Иностраних Дела пита Совет да ли „траба закључати са правителством влашким уговор да се и наши и

је сеоба Румуна из Румуније у Србију, понајвише у Крајину, било врло често. Румунске су пак власти оштро мотриле да Румуни не прелазе на српску страну. 12 априла 1834 године пише из Зајечара Стефан Стојановић Кнезу Милошу како су влашке власти „житеље Шимијан Острва, којих је било до десет кућа, све заједно са њиним малом у влашку страну претерале, будући су се бојале да и они не пређу на нашу страну“.[1]) Због оваквих предострожности румунских власти Румуни су били врло обазриви и прелазили су у Србију „потајним начином“.[2]) Прелажење је бивало, као што се из највеће већине аката види, ноћу. Зими су прелазили преко леда, иначе на ораницама, а неки, кад би били без фамилија чак и на тиквама.[3]) Понекад су успевали да пребегну само људи, па су се тек доцније, кад би се указала згодна прилика, довијали и преводили своје фамилије.[4])

Многи су бегунци долазили у Србију као убога сиротиња било што ни у Румунији нису ништа имали, било што нису успевали да превезу стоку и другу покретност. Неки су пак успевали да превезу и нешто стоке и нешто покретности.

Гдешто су у Србију добегавали и румунски војници, обично по двојица или тројица у групи.[5]) Неки су изјављивали да беже због тога „што служе већ пет година а ни један пут им није дозвољено било својим кућама отићи“.[6])

Интересантно је пресељавање Румуна са Великог Острва у Дунуву у Михаиловац. Још 1830 године писали су Великоострвљани поречком капетану, Тенки Стефановићу, и молили га да се заузме код Кнеза Милоша да њихово острво припадне Србији, јер су, поред осталих зала, још и „узјашени од по-

---

њини бегунци натраг враћати имају, или да то буде *као и до сад*, сирјеч нити да се тражи онај који из Србије у Влашку, нити онај који отуд овамо пребегне“. 30. јуна Совет је решио „у согласију са Господом Попечитељима да се, осим злочинаца, нити наши бегунци из Влашке захтевају нити отуд враћају“ (Државна Архива, Државни Савет 1839).

[1]) Држ. Арх., Кнежевска Канцеларија, Нахија Црноречка 1834.

[2]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 23 марта 1834.

[3]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 12 августа 1837, № 1449.

[4]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 10 фебруара 1836, № 70; 16 јануар 1837, № 64.

[5]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 6 јуна 1835; Нах. Тимочка 22 августа 1835, № 378.

[6]) Држ. Арх., К. К. Нах. Неготинска 11 априла 1835, № 15.

ганих чокоја (бојара), крвопијца сиротињских". 11 фебруара 1831 године дошла су „тајним образом" два кмета Великог Острва у Пореч са писмима, која су, деветорица у име свију њихових сељака, била потписала да се известе да ли ће Велико Острво „којом срећом" припасти Србији, или ће „потпасти под јарам влашке земље", јер су „Турци већ од летос руке од Острва Великог дигли", и да разберу, ако оно не би припало Србији, да ли би се Кнез Милош смиловао „допустити им на нашу страну, поред Дунава, близу својих притежајемих винограда, дубрава и ливада, поселити им се са свим сељанима и у које време, пошто они никојим начином у влашкој земљи остати не желе". Кнез Милош је одговорио да ће „сва средства употребити" да Велико Острво под његово правителство дође, а ако не успе, да ће им на нашој страни дати земље за живот. Не могући чекати решење судбине Великог Острва још те године пребеже са њега 38 фамилија у Србију. После силне преписке и непрестаних молби Великострвљана да припадну Србији и после великих напора Кнеза Милоша за то, он им је, најзад, 25 маја 1832 године, одговорио да му средства, којима је мислио и желео да их присаједини Србији „нису за руком испала" и да им не може ништа друго препоручити, већ да се из Великог Острва „у Црну Реку селе, или да у Острву судбину своју стрпљиво сносе". Но и поред тога, и поред претње и терора од стране румунских власти, они наставе и даље молбе Кнезу Милошу. У исто време они постепено почеше и прелазити на српску страну. 22 марта 1833 године било их је већ 120 кућа само на имању попа Јована из Јабуковца, између Каменице и Слатине, које је Кнез Милош за њих био откупио од попа Јована 15 јуна исте године било их је ту 170 кућа. Место на коме се ове румунске куће населише назва сердар Стефан Стојановић по „имену Михаил-бега" (Кнеза Михаила) — Михаиловац. 19 и 20 марта 1834 године сердар Стефан Стојановић, потајно на лађама из Пореча, цело је Велико Острво „са свим мушким и женским полом и са свим малом њиховим преселио, тако да је само нешто мало хране и неколико комада говеда заостало, које би све преселио био да ветар противан није био". Тада је прешло 57 фамилија са 130 мушких и 147 женских чланова, и преведено је 186 грла говеди, 70 коња, 694 овце и козе, 90 свиња великих и малих, 70.000 ока кукуруза и 3000 ока па-

суља. Тако је „влашка власт безчеловечним угњетанијама, која по свему влашкому народу видети се могу, до тога довела да су први житељи великоострвски, који су на нашу страну прешли, бегати морали“.[1])

Сви Великоострвљани били су за три године ослобођени „од свију тегоба земаљских“, осим харача и кулука, али им ни харач није наплаћиван све до 1836 године. 1834 године саграђена је у Михаиловцу црква о трошку Кнеза Милоша Али при свему томе они нису остали на миру. Румунске власти развију међу њима врло живу агитацију, позивајући их на повратак и обећавајући им да ће сваки ко се врати „три године од сваког данка и кулука ослобођен бити“. Лаковерни Румуни поверују, и већ ноћу између 26 и 27 јуна 1834 године двојица, заједно са фамилијама, пребегну у Румунију. Даље: 24 јануара 1835 побеже још један; 9 марта 1835 — шест фамилија; 28 марта — једна: 25 априла — опет једна. Сем тога и други су се спремали да пођу истим путем. Три фамилије које су покушале да беже, ухвате сами Михаиловчани и власти их преселе у Ћуприју. 1839 године вратило се из Михаиловца на 50 кућа. Поред наговарања румунских агената и поред своје несталне природе, они су се исељавали, како су тврдили, и због тескобе. Нуђено им је да се одселе у други који крај Србије, где би имали више простора, али они нису хтели да се одвајају.

*

Пре ослобођења нових крајева источне Србије под Кнезом Милошем Румуни су добегавали у слободну Србију и из Тимока и Црне Реке. Из Тимока је велики број Румуна дошао у Пореч и Пожаревачку Нахију још пре ослобођења под Кнезом Милошем, још 1813 године, после смрти Хајдук-Вељкове и пада Крајине у турске руке. По традицији, коју сам ја забележио у Омољу, неки су Румуни тада побегли из Тимока чак у Банат. Од тадашњих бегунаца многи су се вратили у Тимок, а многи су остали у Пожаревачкој Нахији, те су образовали читава села: Влаоле, Јасиково и Лесково у Омољу.[2]) После ослобођења Србије из неослобођеног Тимока и Црне Реке пуно је насељеника дошло у њу. Бегунци отуда јављају се у актима Државне Архиве

[1]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска, писмо Кнеза Милоша Стефану Стојановићу од 24 марта 1834. № 1050.

[2]) Поред народне традиције види о томе и акт у Држ. Архиви од 3 јуна 1835, № 246, Нах. Неготинска.

још 1817 и 1818 године.[1]) 3 јануара 1823 пише Кнез Милош Јоксиму Милосављевићу у Пожаревцу о неким Румунима из Великог Црнућа, који су се прошлог лета доселили из Тимока.[2]) 18 марта 1826 године пише из Пореча Вуле Григоријевић Кнезу Милошу о неком Влаху, који је те зиме пребегао са женом из Брегова у Видинском Пашалуку и настанио се у селу Црнајки у Поречу.[3]) Само у селу Влаолу (Срез Омољски) биле су 1834 године 24 фамилије, које су се доселиле из Крајине и Црне Реке: 1817 године дошло је у Влаоле из Кривеља — 6, из Бучја — 5, из Дубочана — 6, Бора — 1, Горњана — 1, из Луке — 1 фамилија; 1819 године из Бучја — 1; 1820 из Рудне Главе — 2; 1834 из Топле — 1 фамилија[4]) — Кнез Милош је и ове бегунце лепо примао и за неко их време ослобађао од пореза.[5]) Несталног темперамента, многи су се од њих, и поред забрана Кнеза Милоша, враћали на стара огњишта у турску страну Неки су имали и нарочитих разлога за то. 7 фебруара 1829 године јавља из Пореча Стефан Стефановић Кнезу Милошу да је из Поречке Реке побегло до „двадесет глава" Румуна у Црну Реку „због глади".[6]) После ослобођења Тимока и Црне Реке вратили су се врло многи на своја стара огњишта и на своја имања. У Зајечарској Судској Архиви има многу података о томе у парницама, које су, вративши се, имали са рођацима и сељацима, који су им били приграбили куће и напуштена имања.

Нарочито је много и српских и румунских бегунаца из Тимока и Црне Реке дошло у Србију 1829 године. Те године био је велики рат између Русије и Турске. У целој Турској, нарочито у земљама поред Дунава, завлада велики страх. На Дунаву се стаде гомилати турска војка да дочека Русе, који су долазили преко Мале Влашке. Обесна, она поче чинити зулуме. 28 маја руска војска пређе Дунав и заузе Рахово. Око половине јула стиже у Видин и Мустафа-паша, скадарски везир, да ту начини базу за своје операције према Русима. И његова је војска чинила зулуме. Због таквог стања народ из

[1]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 14 јуни 1818.
[2]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка
[3]) Држ. Арх.. К. К, Нах. Пожаревачка.
[4]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 3 јуни 1835, № 246.
[5]) Држ. Арх., К. К., Деловодни Протокол 3 јануар 1823, № 11.
[6]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка.

крајева на домак Србије поче у масама прелазити у њу. 25 априла 1829 године пише из Пореча Стефан Стефановић Кнезу Милошу: „Крајина се готово са свим у бегство дала и испунила је Поречку Реку. Ја сам наредбу учинио чрез доброг момка и све их оправљам у унутрашњост вилајета нашег".[1]) 26 јуна 1829 пита из Пожаревца Кнез Коца Марковић Кнеза Милоша хоће ли наплаћивати порезу и од „бежунара", „то јест Крајинаца и Црноречана, који су издоходили и данас доходе једнако".[2]) 28 јула 1829 пише из Жагубице омољски кнез Јован Поповић Кнезу Милошу: „Сад од зулума војске скадарског паше Видинска и Крајина дан ноћ под десницу Сијателства Вашег прибегава ....и нема дана да не прође по 40 или 50 кућа амо преко нас и доле к Пожаревцу одлазе".[3]) У јесен 1829 године појави се у Видину „кужна болест" (куга), и тим поводом, 28 новембра, пише Кнез Милош Стефану Стефановићу у Пореч да спречи долазак становништва из Крајине и Црне Реке. 1 децембра 1829 пише Стефан Стефановић Кнезу Милошу да је начинио „контумац и на Поречкој Реци стражу утврдио" и да полази у Поречку Реку „да по свим путовима од Црне Реке и Крајине страже на синору нашем постави и све путове од Црне Реке и Крајине обрати на један, мирочки пут, који к контумацу поречком иде".[4]) Тако је ово долажење Румуна са истока потпуно пресечено. У осталом и рат је између Русије и Турске у ово време већ био завршен.

Ови бегунци нису остали у тадашњој Србији. 2 септембра 1829 године закључен је у Једрену мир између Русије и Турске, те су се бегунци могли враћати својим кућама. Међу тим они се одмах нису вратили, нешто због несређених прилика, нешто због болештине, а нешто због зиме која је наступила. Изгледа пак да су се с пролећа највећим делом вратили. 17 априла 1830 пише из Пожаревца кнез Коца Марковић Кнезу Милошу: „Крајинци, бежунари, који су од лани долазили, сад почели враћати се на своја места натраг".[5]) Враћање као да није ишло оном брзином, којом је ишло досељавање. Изгледа да сви бегунци нису смели да се врате

[1]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 1829.
[2]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 1829.
[3]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 1829.
[4]) Држ. Арх., К. К, Нах. Неготинска.
[5]) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка

одмах, а неки су се вратили чак после присаједињења Тимока и Црне Реке Србији.[1])

Док ћу Турци држали Тимок и Црну Реку неки су Румуни из њих били принуђени да беже и у Румунију. После ослобођења тих крајева, они су се вратили у њих, обично на своја имања.[2])

За владе Кнеза Милоша досељавали су се Румуни у Субију и из Баната. Ових је досељеника много мање но из Румуније. Досељавали су се обично или појединачно или по једна фамилија; ретко кад више од један пут. Узрок је њиховом досељавању различит: сиротиња, авантура или кривица, чију су казну хтели да избегну. Има помена да су бежали и из војске.[3]) Иначе су у свему били онакви какви су били и њихови сународници из Румуније.

Румуни су се насељавали по читавој источној Србији почевши од Смедерева[4]) па до источних граница Србије, које су 1833 године размакнуте до Тимока У почетку су се насељавали где је ко хтео, обично по селима, у којима су имали раније досељених рођака, пријатеља и познаника. Сем тога одлазили су и у друга села, у којима је било довољно празнога земљишта, која су могли без тешкоћа заузимати. Нових села, за време Кнеза Милоша, колико је мени познато, Румуни у Србији нису образовали. Овако слободно настањивање трајало је до 1835 године. 22 августа 1835 године наредио је Кнез Милош да се бегунци из Румуније шаљу у Окружје Црноречко и даље, „само да се не би на граници находили“.[5]) Нестални и немирна духа они су често пута били или терет за

[1]) 16 септембра 1834 пише из Доњег Милановца Стефан Стефановић Кнезу Милошу о путу преко Честобродице и Машила, којим су се „враћали бежинари на својим колима из Пожаревачке Нахије у Крајину *летос*“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка).

[2]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 22 март 1834, № 1.

[3]) 27 децембра 1836, № 1596 јавља Стефан Стојановић Кнезу Милошу да су „између 18 и 19 децембра т. г. три аустријска солдата из команде старо-оршавске, села Рударије, неки Јон Албу, Ђорђе Пуја и Мојсеј Ферич на једној ораници пребегли на нашу страну“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска).

[4]) Коста Петровић доселио се из Букурешта у Смедерево 1822 године (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска 24 мај 1828, № 732), Мијалко Јанковић дошао је у Смедерево „из Валахије“ 1830 (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска 23 јуни 1830).

[5]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1835, № 378.

власт или опасност за околину. Због тога су у много случајева прогањани из места у место. Три куће Румуна Михајловчана, за које власти нису биле сигурне да неће побећи на Велико Острво, отеране су, као што смо видели, у Ћуприју. У августу 1835 године прогнате су неке румунске фамилије из Манастира у Кључу (Манастирица) у Црну Реку.[1])

Но Румуни ни иначе нису били у Србији врло стални. Врло је много помена о томе да су са фамилијама добегли у Србију, па да су се после неког времена опет вратили у Румунију, и обратно. 9 октобра 1833 године пише Стефан Стефановић Кнезу Милошу да „у Кључу имаду неколико винограда без господара свог, који су којекад у Влашку испрелазили и тамо заостали живети".[2]) Из аката се види да су из Крајине, за владе Кнеза Милоша, многе румунске фамилије пребегле у Румунију. За многе од њих стоји да су у Србији биле пука сиротиња. За многе одсељенике су забележени и други узроци одсељавања: Цветко Петровић из Брзе Паланке „рђаво је са својом женом живео, па из тог узрока у Влашку је побегао",[3]) Никола Михеи из Џанова (Џањево) младић од 20 година, оставио је своју жену, па са једном девојком из истог села побегао у Румунију,[4]) Ђорђе Драгомир из Рткова такође је побегао са девојком[5]) За многе бегунце узроци нису наведени, или се просто каже да је узрок непознат.

Српске власти нису допуштале одсељавање у Румунију. Због тога су Румуни одлази или тајно, или су, обманувши власти, као да ће привремено, или за кратко време, отићи у Турску, добијали пасоше, па, место у Турску, одлазили у Румунију.[6])

Неки су Румуни пребегавали из Србије у Румунију, остајали тамо неко време, па се опет враћали у Србију. Тако је неки Првул Гран из Грабовице (Округ Крајински) побегао у Румунију у августу 1834, а вратио се већ у децембру исте године.[7]) Неки су се враћали после годину, две или још доцније.

[1]) Држ. Арх., К. К., Нах. Црноречка.
[2]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска.
[3]) Држ. Арх., К К, Нах. Неготинска 12 јуни 1834, № 17.
[4]) Држ. Арх., Нах. Неготинска 15 септембр 1835, № 35.
[5]) Држ. Арх„ Нах. Црноречка 16 јули 1837.
[6]) Држ. Арх., Нах. Неготинска 12 јули 1834, № 17.
[7]) Држ. Арх., Нах. Неготинска 13 децембра 1834, № 39.

Неки су Румуни бежали и у Турску. Разлози су за то били ситни и врло различити. Стојан Бeновић из Јасикове побегао је ноћу између 13 и 14 марта 1835 године са женом и четворо деце у Видински Пашалук „јер је одонуда родом био“,[1] Баја Ратар побегао је 1836 у Видински Пашалук са туђом женом и са њено двоје деце,[2] Стан Васиљевић из Мале Јасикове имао је сина, који је служио у артилерији у Крагујевцу, па побегао из војске у Видински Пашалук; 9 јуна 1837 побегне за њим и Стан заједно са десетогодишњим сином, одведавши 20 оваца, 12 коза и 2 вола и оставивши на дому своју другу жену и њено троје деце,[3] Данул Ђорђевић из Радујевца побегао је 20 новембра 1837 године са девојком из истог села.[4] У многим случајевима су узроци непознати.

*

Међу Румунима у Србији за дуго су се одржали румунско богослужење и писменост, чији су носиоци били румунски свештенипи, већином досељеници, као и Румуни, из Румуније и Баната. 1733 г. били су Гаврило монах манастира Рукомије и поп Гаврил из Ливадице родом „од Влашке“,[5] 1734 г. био је у Мајдан-пеку свештеник неки Шарбан, родом из Ореза, који „српски ни мало не зна“ а „читати по влашкому језику добро зна“.[6] Како је онда било главно хришћанство, а не народност, то су румунски свештеници били пароси и у чисто српским местима. Тако је 1734 г. био у Крушевици (данашње Кучево) свештеник Павле, родом из Најдеша, „који српски по мало чита, а влашки боље зна“. Он је поред румунских села: Дајше, Нереснице, Дубоке и Волује био свештеник и у чисто српским селима: Крушевици и Кучајни. Шта више овај је свештеник мало имао користи од своје румунске паства, „јер Власи му не даду бира, нити од другог прихода има што од Влаха, сем знамења.“[7] Од 1780—1790 г. био је у Зајечару све-

[1] Држ. Арх., Нах. Неготинска 28 март 1835, № 11 и 12.
[2] Држ. Арх., К. К., Нах. Црноречка 30 август 1836, № 847.
[3] Држ. Арх., К. К., Нах Неготинска 1836.
[4] Држ. Арх., К. К., Нах. Црноречка 27 новембар 1737, № 2157.
[5] Гласник 56, 178.
[6] Споменик 42, 103.
[7] Ibidem, 111., 112. — Румуни су у XVIII веку били у опште рђави парохијани. Свештеник Исак из Затоња држао је и село Тополовник са 67 кућа самих Влаха „од којих никакве користи није имао сем за венчање и знамење“ (Гласник 56, 147) Власи су чак у опште били слабо побожни, „нити пазе поста, нити слушају црквено служеније и повеленије, него мрсе уз пост као и уз мрс, сем што у велики пост рибе једу“ (Ibidem 140).

штеник неки Барбул, који се доселио из Румуније.[1]) Да се тада заиста није гледало на језик и народност, већ само на хришћанство, показује пример маријанског свештеника Радосава из прве половине XVIII века, који се „родио и васпитао у Видину, учио се књизи у каравлашком монастиру Житјану, поставио га за ђакона владика видински Сисон, који га је произвео и за свештеника".[2]) Од књига је пак исти свештеник имао: „Саборник *србски*, Октих и Псалтир *московски*, Требник и Литургију *московску*".[3]) И у црквама су књиге биле врло мешовите. Примера ради наводим пожаревачку цркву Светог Аранђела, у којој је било: српских, бугарских, руских и румунских службених књига[4]) Ни црквени поглавице нису правили разлику у хришћанским народностима, те су кандидате, ма које народности били, рукополагали и давали им парохије где било. Тако је пожаревачки свештеник из 1733 г. Стефан Аранитовић био родом „од Влашке", а рукоположио га је на ђаконство Исаија Антонијевић, а на свештенство београдски владика Максим Несторовић 1732 г.[5])

Овакво је стање трајало кроз цео XVIII век. Вајганду је показивао игуман манастира Вратне старе румунске литургијске књиге, од којих је једна била из XVII века.[6]) У Народној Библиотеци у Београду налази се велика количина црквених књига на румунскоме језику, штампаних у XVIII и почетку XIX века, које су донесене из Источне Србије. Њих у Србију није унела никаква пропаганда, као што су неки мислили, већ су остатак из доба када се није гледало на народност, те су румунски свештеници из њих слободно вршили службу на румунском језику.

Румунско богослужење и румунска писменост одржали су се у Србији и за владе Кнеза Милоша у истом облику као и раније. Заједно са румунским народом у актима се помиње да су долазили у Србију, и за његове владе, и румунски свештеници. Са Румунима, који су са Великог Острва пребегли у Србију, дошли су и њихови свештеници; у децембру 1836

[1]) Зајечарска Судска Архива, акт од 8. маја 1839. г., № 31.
[2]) Споменик 42, 121.
[3]) Гласник 56, 174.
[4]) Ibidem 183.
[5]) Ibidem 184
[6]) G. Weigand, Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens, стр. 3.

године пребегао је у срез Кључки поп Станко Митијевић,[1]) и тако даље. Сем тога они се помињу и иначе. 29 јула 1823 г. пише Кнез Милош Јовану Обреновићу у Пожаревцу „да Влах Страхин из Маријане шаље се данас у Београд да се онамо за пароха жвижданскога рукоположи".[2]) 9 и 11 априла 1824 г. помиње се некакав „Влах калуђер из Манасије", који се због својих рђавих дела казни са 100—150 штапова и прогони „преко границе у Крајинску".[3]) 28 новембра 1824 г. пише из Пожаревца Јован Обреновић Кнезу Милошу о некаквом монаху, који се родио у Букурешту, а покалуђерио у Светој Гори, да моли „не би ли му се где место обитанија определило".[4]) У писму Крсте Павловића баш-кнеза из Неготина и другова од 21 новембра 1826 г. казује се да је до тада био у манастиру Вратни калуђер Јоаникије из Влашке, па је учинио похару у манастиру и покушао да побегне.[5]) Попа Јона Гамаду из села Слатине запопио је епископ тимочки 1 јула 1834 године, и он је одмах после неколико дана побегао у Румунију.[6]) У Злоту 1835 г. био свештеник неки Јон Владу.[7]) Румунски се свештеници помињу у протопрезвитеријатима: неготинском, кладовском и милановачком.[8]) Има података из којих се види да неки румунски свештеници нису ни знали српски. У Бољевцу се у цркви чувају протококи рођених, венчаних и умрлих, који су припадали манастиру Крепичевцу (Срез Бољевачки) и који почињу од 1837 г., од установљења таквих протокола у Србији. Томе манастиру припадало је и румунско село Злот, чији свештеник Јон Гуран (или како се сам потписивао Іωнь

[1]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 12 децембар 1836, № 1501.

[2]) Држ. Арх., Дел. Прот. 1823, № 1423.

[3]) Држ. Арх., Дел. Прот. 1824., № 591 и 606.

[4]) Држ. Арх., Јов. Обреновић 1824.

[5]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1826.

[6]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 12 јули 1834, № 17.

[7]) Зајечарска Судска Архива 1835.

[8]) 12 октобра 1837 г., № 287 пише тимочки епископ Доситеј Нова-ковић проти неготинском: „Дошло нам је до знања да се много пута помеђу свјашченством влашким догађало, као у протопрезвитеријату: неготинском, кладовском и милановачком, да на Васкресеније после литургије даду просфоре у вино надробити и на место причашченија ђак на двери народу даје". Због тога се нарeђује проти „да свјашчанству влашком находећи се у Вашем протопрезвитеријату строжајшеименем вашим закажете да у напредак овако не би чинили и да од јако тај обичај искорени" (Архива Протопрезвитеријата Неготинског).

Гѹрань. Можда је то онај исти Јон Владу који се помиње у Зајечарској Судској Архиви) није знао да пише српски, но је протоколе испуњавао на румунском језику.[1]) Чак и после прогласа црквене аутономије у Србију 1832 г. бивало је случајева да су у Источној Србији рукополагани за свештенике Румуни, који нису знали да служе на словенскоме језику. Тако је 1 јула 1834 г. дао епископ тимочки Доситеј Новаковић синђилију Јефтимију Стојановићу — Поповићу, чији су претци такође били румунски свештеници, поставивши га за свештеника у Кобишници. Јефтимије је умро у шездесет шестој години живота 6 новембра 1873 г. Све до смрти служио је у својој парохији на румунском језику.[2]) 12 јула 1834 г. пише из Неготина Стефан Стојановић Кнезу Милошу да је ноћу између 10 и 11 јула поп Јон Гамада из Слатине у Нахији Крајинској „кога је епископ тимочки 1 јула те године запопио побегао са својом женом у Влашку“ и ако „овамо никакве грешке учинио није“.[3]) Шта више у ово време има чак и помена о преласцима румунских свештеника у Србију. 12 децембра 1836 јавља Стефан Стојановић Кнезу Милошу да је између осталих пребегао из Румуније и „поп Станко Матијевић“.[4]) Тек са добијањем кандидата из наше Богословије постепено нестаје румунских свештеника у Србији.[5])

[1]) Овог Јона Гурана преместио је 25 јула 1839, г., Е№ 99, владика Доситеј Новаковић у Брзу Паланку (Арх. Прот. Неготинског.)

[2]) Његову синђелију и свештене књиге на румунском језику видео сам 27 м-ја 1912 год. у његовог унука Михаила Петровића, сељака из Кобишнице.

[3]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1834.

[4]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1836.

[5]) У северозападној Бугарској, у којој такође има Румуна у маси у окрузима: Видинском (Срез Видински и Кулски) Враченском (Срез Ореховски) и Трновском (Срез Свиштовски), одржали су се румунски свештеници поред бугарских све до данас. Од прогласа Егзархије, нарочито од ослобођења Бугарске њих је све мање. Кандидати за румунске свештенике спремали су се или у Румунији или у бољих румунских свештеника у Бугарској, а рукополагао их је митрополит видински. Књиге су доносили из Румуније. 1870 г. би постављен у Видину егзархијски митрополит Антим, и од тада отпочиње и у његовој епархији свуда словенско богослужење, али стари румунски свештеници још ни до данас нису са свим изумрли. У Брегову, румунском селу у Бугарској, награаници према Неготину, пре десет година три свештеника: Станко, Костадин и Стан, нису знали бугарски, већ само влашки, којим су језиком вршили и верске обреде. И млађи свештеници тамо готово сви знају влашки, и само службу, крштење, венчање и опело морају вршити на словенском језику, остало, на захтев парохијана, могу вршити и на румунском.

„Кад је реч о молдаво-влашким сеоским свештеницима, треба их замишљати као обичне сељаке: иста ученост, исто одело, исти терети; они раде земљу, хране своју жену и децу, плаћају порезу, кулуче; знају да читају само штампане црквене књиге; ако ко случајно зна писати или читати рукописе, то се сматра као прави луксуз. Свештеник има само да служи Службу Божију, да чита Јеванђеља, таква, каква су, без коментара и то је све.“[1]) Уз то су ови неуки румунски свештеници били сујеверни: ослобађали су од грехова, гонили ђаволе, бацали анатеме и чинили ствари, које су поред наивности биле још и у опреци са хришћанском религијом. Видели смо мало пре како нису умели како треба народ причешћивати. Неки су причешћивали свет копривом; неки су раскопавали вампире.[2]) Ни српски свештеници за дуго у XIX нису били бољи. Број румунских свештеника у Србији нагло се смањивао. Они су прелазили у Србију у пропорцијама пресељавања Румуна, тако да за потомке раније пресељених генерација, чији су свештеници изумирали, није било довољно свештеника. Најзад, док је Србија била под Турцима, а њена црква под грчким владикама, неуки су свештеници, и српски и румунски, могли егзистирати; али кад је у њој проглашена црквена самосталност и на њено чело почели долазити учени богослови, тада су, заједно са српским неуким свештеницима, постепено, ишчезли и румунски.

Поред румунских свештеника и богослужења на румунскоме језику било је за владе Кнеза Милоша у Србији и нешто писмености румунске. 10 јануара 1837 г. пише Општина Текиска на румунскоме језику Кнезу Милошу и моли га да јој помогне да сагради цркву.[3])

Румуни су на земљишту Србије, и под Турцима и доцније, били у свему на равној нози са Србима. Кнез Милош их није одвајао од Срба ни у погледу заштите, ни у погледу дужности и ослобађања од ње. 1821 г. украде спахија села Макаца са ливаде кћер неког Пауна Влаха, и Кнез Милош развије велику

[1]) E. Regnault, Histoire politique et sociale, стр. 322.

[2]) 29. марта 1838, № 255 јавља из Зајечара епископ тимочки Доситеј Новаковић како је проту неготинског и јереја Јона Матејића из Радујевца послао на епитимију у манастир Светог Романа што су допустили да сељаци раскопавају „мртво тело које су за вампира прогласили“ (Архива Неготинског Протопрезвитеријата).

[3]) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1837.

ревност да је поврати, „јер се то трпети не може, вели он у писму кнезовима београдским, у мирно време *децу нашу* грабити и у робство водити“.[1]) 16 фебруара исте године наређује Кнез Милош да се Власима „у она два села који се с храном оскуђевају даде храна, нека се исхране да не помреду од глади“.[2]) Када је у Србији установљена редовна војска Румуни су узимани за војнике као и Срби.[3]) 22. фебруара 1822 г. наређује Кнез Милош за некакве Влахе, који су му се жалили, да морају „платити са свим прочим сељанима њиховим порезу као што им је и порезано“ и да морају „с онима раван кулук чинити у сваком требованију“.[4]) У погледу ослобађања од пореза према Румунима се из истих разлога и на исти начинп оступало као и према Србима,[5]) о чему у актима има пуно помена.

Румуни су за владе Кнеза Милоша били прави дивљаци, зли поданици, велики преступници, без моралних скрупула и без смисла за живот у слободној земљи. 19 јула 1821 год. препоручује Кнез Милош Вулу Григоријевићу да га извести за село Црнајку „је ли истина да су се Власи хотели Турком предати, ако буде истина да пошље Господар [Милош] својих двадесет момака за издржавање Црнајке“.[6]) И непрестано бежање из Србије у Турску и обратно показује да су тражили угодности, а не слободе.

Тих. Р. Ђорђевић

---

[1] Држ. Арх., Дел. Прот., 20 јули 1821, № 952. Види још № 949 1028., 1058., 1060., 1071., 1074., 1125., 1128. 1159, 1198.; 1300, 1355.

[2]) Држ. Арх., Дел. Прот. 1821, № 144.

[3]) М. Петровић 1, 686.

[4]) Држ. Арх. Дел., Прот. 1822, № 294.

[5]) Од порезе је био слободан сваки отац који са собом у кући има два ожењена сина, или кад је ко велики сиромах. Даље су ослобађани, луди, бесомучни, слепи, сакати и болешљиви људи (Вук С Караџић: Истор. и стн. списи 1, 197)

[6]) Држ. Арх., Дел. Прот. 1821, № 939.